

O křížích rázu Cyrillomethodějského v Čechách a Lužici

Jan Hanuš Máchal

Tisícileté slavnosti Cyrillomethodějské vzbudily na severní Moravě čilý sběratelský ruch, který zvláště k památkám hmotným se obrátil. Ústním podáním se zjistilo, že upomínky na slavné věrozvěstce slovanské dosud v mysli vděčného lidu trvají. Vypravuje se totiž o mnohých chatrčích, že v nich apoštolé tito přenocovali, ukazují se studánky, u nichž prý lid pohanský křtil, o mnohých křížích jde zase pověst, že postaveny byly v dobách dávných na tom místě, kde shromážděnému lidu víru křesťanskou hlásil. Dalším zkumem se ukázalo, že kříže, o nichž taková pověst se vypravuje, mají zvláštní charakteristický ráz, kterýž nejlépe objasnil J. Havelka ve Sborníku Velehradském (roč. I.) takto: „Kříže Cyrillomethodějské popravdě jsou nízké, nepatrné a neúhledné; výška jejich nad zemí páčí se na jeden metr neb něco málo méně či více; délka všech čtyř ramen jest skoro stejná; rameno, jímžto kříž do země je zasazen, málo kdy bývá delší i kratší, snad odtud, že kámen prodlením času hlouběji do země zapadl vlastní tíží svou; tloušťka křížů málo bývá menší než šířka ramen, což pomníkům těm dodává rázu více méně masivního, balvanovitého..... Jsou forem prostých, jednoduchých, co do rohů jsou zakulacené a hran tupých, kteréžto poslednější vlastnosti původ mají jak v nedokonalé, primitivní práci kamenické, tak ve zhoubě časové. Povrch křížů jest nerovný, hrubě jen tesaný a zvětřalý...“ Záhy však povstal také už spor, zda skutečně kříže tohoto rázu z dávných dob Cyrillomethodějských pocházejí. Jeden z předních historiků moravských upírá jim tohoto významu tvrdě, že prostě tyto kříže sloužily asi původně za mezníky.

Myslím, že zajímavý tento spor jen tehda s prospěchem rozhodnout býti může, až dostatečný počet podobných křížův i v jiných zemích, kde slovanští apoštolé působili, nalezen a prozkoumán bude. Na Moravě podařilo se čilým sběratelům už hojné množství křížů takových objevit. V Čechách bohužel památkám těmto dosud málo pozornosti se věnovalo; jenom sporé o nich zprávy obsaženy v druhém ročníku jmenovaného sborníku. A přece zdá se, že i vlast naše takovými kříži dosti jest bohata. Dosud měl jsme příležitost jenom na dvou místech v Čechách po nich pátrat a hle – pokaždé snaha moje doznala zdárného úspěchu. Našel jsme kříže rázu Cyrillomethodějského ve své domovině v okolí města Milevska na Táborsku, pak v okolí města Německého Brodu. Ba v i v ladné zemi lužických Srbů poznal jsem některé kříže podobného tvaru. Ovšem tradic Cyrillomethodějských o žádném z nich jsem nenašel.

Kříž rázu Cyrillomethodějského nalézá se u dvora Staňkova blíže Milevska, v malém příkopě, který odděluje pole zvané „Brandiborky“ od prosté lučiny sousední. Jest asi 70 cm. vysoký, délka ramen páčí se na 50 cm., šířka i tloušťka na 20 cm. Spodní rameno je značně delší než vrchní. Je z jednoho kamene zcela prostě vytesán, rohy jsou zakulaceny a hrany tupy; ve středu vyryt je znatelný kříž (viz vyobr. 1). Dříve prý stál uprostřed pole. O kříži tomto jde pověst, že tu stojí na památku slavného vůdce pruského, který byl na onom poli zabit a pochován. Byl prý obyčejným střelivem neporazitelný; jeden z našich vojáků dověděl se však, čím ho lze usmrtiti. Nabil totiž ručnici knoflíkem olověným a zabil vůdce pruského. Poté prý naše vojsko nad prušáky zvítězilo. Pověst tato je mezi lidem v tak živé paměti, že r. 1866 v celém okolí před Prušáky velký strach nastal, neboť se vypravovalo, až Prušák sem přijede, že krvavě pomstí na okolním obyvatelstvu smrt svého vůdce.

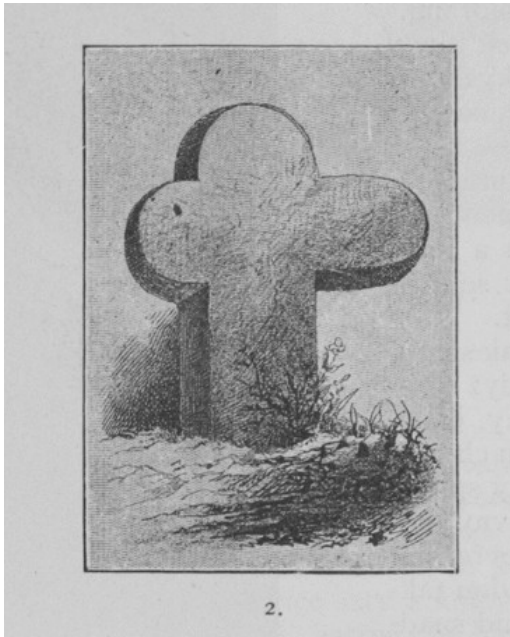

Zajímavost jest, že o mnohých křížích Cyrillomethodějských na Moravě objevených, podobné pověsti se vypravují. Uvedu na př. kříž Ohnický, o kterém se praví, že zasazen byl na hrobě nějakého člověka; jiní blíže určují čas řkouce, že jest postaven od Švédův a dle jiných od Prusův, jakožto poněkud vojínu na tomto místě pochovaných. Ale o kříži Ohnickém jest mimo to, také rozšířena tradice, že byl postaven od slovanských apoštolů Cyrilla a Methoděje (Sborník Velehradský r. II. 1881., str. 302.). Tedy nejen tvarem, ale i pověstí shoduje se kříž u Staňkova s křížem na Moravě, o němž vedle toho zřejmě stará tradice se zachovala, že pochází z dávných dob Cyrillomethodějských.

Druhý kříž tvaru Cyrillomethodějského nalézá se v Milevsku; zbývá z něho pouhý dřív. Užilo se ho totiž jako obyčejného kamene, který ohraničuje po straně levé silnici vedoucí do města se strany Tábořské. Ramena jsou úplně zkomolena, rohy zurážené a otlučeny, avšak přece lze dosud zcela jasně původní tvar kříže znamenati. Podobal se tvarem svým i velikostí kříži výše popsanému.

Třetí kříž tohoto rázu spatřiti lze nad městem Bernardicemi u cesty vedoucí k poutnické kapli sv. panny Rosarie. Místu, kde nyní stojí, říká se „Skalka“; bez pochyby stávala tu před časy nějaká tvrz. Kříž tento jest také z jediného balvanu na hrubo vytesán, výška jeho nad zemí obnáší 83 cm., délka ramen 62 cm., a šířka jejich 22,5 cm. Rameno pravé je delší měříce 25,5 cm., levé jest zkomolena a měří 16 cm. (vyobr. 2. v m. č.). Stával prý dříve na blízkém poli; zezadu je značně otlučen, což se asi

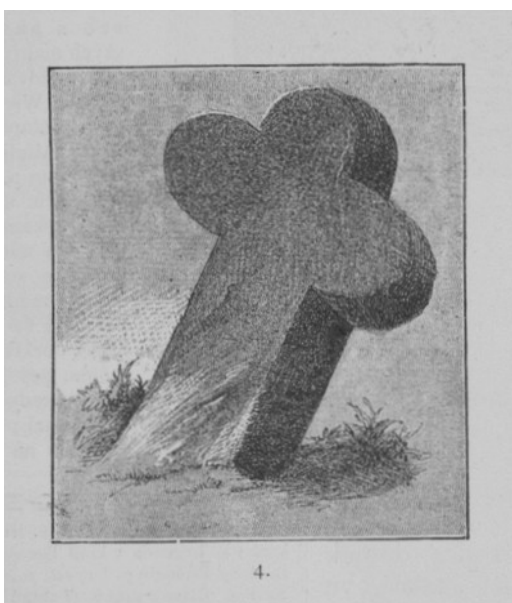
přenášením stalo. Pověsti o něm nedověděl jsem se žádné. Asi půl hodny odtut nalézá se prý ještě jeden podobný kříž, sám jsme ho však nikdy neviděl.

V okolí Něm. Brodu stojí kříž rázu Cyrillomethodějského blíže cesty do Poděbab. Nalézá se v poli asi 4 metry od kraje na malém kopečku; kolem něho půda se neoře a úzká pěšina spojuje prostor tento úzkou pěšinou s cestou vozovou. Jest to průvodním důkazem, že požívá neobyčejné úcty, jinak by byl zajisté z původního místa přesazen, neboť je při orání velice na závalu. Vyniká jen asi 40 cm. Nad zemi, jest však patrné, že je hluboko v zemi usazen; i s kopečkem na němž stojí a který asi přiorávanou prstí povstal, vystupuje nad niveau asi 65 cm. Levé rameno je úplně uraženo; délka ramen, pokud byl neporušen obnášela asi 55 cm.; šířka 18 cm.; svrchní rameno měří nyní jen 9 cm., tloušťka kříže páčí se na 20 cm. Dolní rameno je poněkud slabší než vrchní a lze pozorovati, že hrany byly pěkně otupeny. Rohy jsou zakulaceny, kříž sám je vůbec na všech stranách značně otlučen a zhoubou povětrnosti poškozen. Vytesán je ze žuly protkané turmaliny, všady pokrývají jej lišejníky, dole je úplně černý, jako opálený (vyobr. 3. v m. č.). Vypravuje se, že na místě toto dva vojáci zabiti byli.

Za vesnicí Poděbavy nalézá se jiný podobný kříž u samé cesty; říká se tam „u kamenného křížku“. Nestojí přímo, nýbrž je značně vzad nakloněn; měří od země něco málo přes metr. Ramena poněkud šikmá jsou 65 cm. dlouhá, spodní rameno měří 61 cm., vrchní jen 18 cm., tak že šířka vodorovných ramen páčí se na 23 cm., rovněž tolik obnáší i tloušťka kříže. Hrany jsou též tupy, rohy zakulaceny (vyobr. 4. v m. č.). Vypravuje se, že na tomto místě, kde stojí, roztrhal splašený kůň nějakou ženskou.

V Horní Lužici nalézají se u silnice, která vede z Budýšina do Nesvačily blíže té o osady kříže, jež jsou známy pod jménem „Tři kříže Bowec Mostow“. Prostřední z nich je nejzachovalejší a měří asi 1,3 m. zvýši, délka ramen obnáší skoro metr. Rameno spodní jest jen o něco málo delší než vrchní. Rohy jsou rovněž zakulaceny a hrany tupy. Z pravého kříže zbývá toliko část spodního ramene; Na levém pak kříži je pravé a vrchní rameno uraženo. Tento má poněkud jiný tvar než kříž prostřední, ramena jeho vybíhají totiž z prostředka obloukovitě (vyobr. 6. v m. č.). Vypravuje se, že na tomto místě zrazený

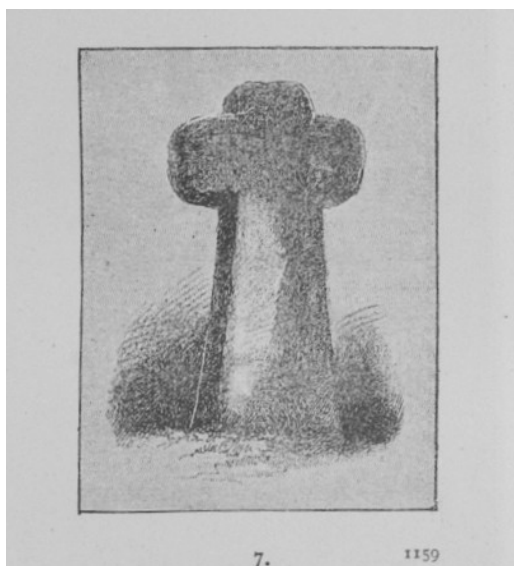
milenec zabil nevěstu s ženichem z oddavek jedoucí, načež si také život sám vzal. Každému z nich postaven prý jeden kříž. Pověst tuto sdělal J. Král v Lipě Serbské r. 1879 str. 68.

Jiný kříž tohoto rázu stojí blíže vesnice Malšec severně od Budyšína; jest téměř asi 1,3 m. vysoký a ramena vodorovná měří asi metr. Rohy jsou rovné, spodní rameno se pak dole značně rozšiřuje a jest delší než vrchní (vyobr. 5. v m. č.). Byl prý na tom místě nějaký člověk bleskem zabit.

Třetí kříž téhož způsobu jest u cesty do vsi Krekvic severně od Budyšína. Měří skoro 1,5 m. zvýší, vodorovná ramena jsou asi 80 cm. dlouhá. Rameno spodní jest však mnohem delší než vrchní (vyobr. 7. v m. č.). Ve středu jeho jest ještě jeden malý kříž vyhlouben.

Jak jsem od svých přátel z Lužice se dověděl, jest prý tam i jinde podobných křížů značný počet. Jsou-li tyto kříže skutečně památkami Cyrillomethodějskými, pak mají pro Lužici značnou důležitost a poslouží snad k rozhodnutí jiné otázky sporné. Němečtí učenci tvrdí totiž, že Lužičané přijali křesťanství od Němců; jiného soudu jsou však spisovatelé domácí. Smolér na př. Dokazoval z různých slov, že i Lužičané měli původně liturgii slovanskou a že děkují pokřestění své apoštolům slovanským, nebo jejich žákům. Kříže Cyrillomethodějské nasvědčovaly by mínění tomuto. Ať se spor o kříže Cyrillomethodějské jakkoli rozhodne, pro nás zůstanou vždy – již pro vysoké stáří – památkami vzácnými. Proto je třeba bedlivě jich si všímati, na ně upozorňovati, a kde toho potřebí, o jejich zachování pečovati. Kdokoli má vroucí cit pro starodávné památky své milé domoviny, neopomine zajisté – již z úcty k apoštolům slovanským, po nichž jsou pojmenovány – po vzácných těch křížích pátrati a při procházce nebo vycházkách do okolí je stopovati.